

Cirkus The Circus 5+

pedagoško gradivo

avtorica Ivana Novak

kazalo

uvodna beseda	3
o filmu	3
filmografski podatki.....	3
krajša vsebina.....	3
daljša vsebina.....	4

o avtorju	5
iz prve roke	6
zanimivosti o nastanku filma	7
kritike	7
chaplinova nema komedija in lik potepuha skozi čas	9
potepuh, tiran in dekle v cirkusu	11
pred ogledom filma.....	14
izhodišča za pogovor o filmu	14
o filmskih likih in zgodbi.....	14
o družbeni kritiki v komediji	15
o cirkusu.....	16
o komičnih trikih.....	16
o filmskih izraznih sredstvih v nemem filmu	17

Art kino mreža Slovenije in Kinodvor dovoljujeta in spodbujata nadaljnjo uporabo gradiva v filmsko-vzgojne namene. Veseli bomo vaših odzivov, poročil o uporabi, konkretnih učnih priprav na film, predlogov in pripomb. Gradivo je oblikovano kot pomoč staršem ali strokovnim delavcem v vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Za vse druge uporabe nam pošljite pisno prošnjo na kinobalon@kinodvor.org.

Kolofon | **Cirkus** • Gradivo za učitelje in starše Kinobalon • Avtorica: Ivana Novak • Uredila: Živa Jurančič • Jezikovni pregled: Mojca Hudolin • Slikovno gradivo: arhiv Kinodvora • Izdala v elektronski obliki: Art kino mreža Slovenije in Javni zavod Kinodvor, 2014

Pedagoško gradivo je nastalo v okviru **Nacionalnega filmsko-vzgojnega programa**, ki se izvaja ob strokovni podpori Kinobalona v Kinodvoru.

Operacijo delno financira Evropska unija, in sicer iz Evropskega socialnega sklada. Operacija se izvaja v okviru OP RČV, razvojne prioritete »Enakost možnosti in spodbujanje socialne vključenosti«, prednostne usmeritve »Dvig zaposljivosti ranljivih družbenih skupin na področju kulture in podpora socialni vključenosti«.

uvodna beseda

Od prvega nastopa najbolj priljubljenega in ikoničnega lika Chaplinovega Potepuha mineva sto let, pa vendar še danes nasmeje občinstvo vseh generacij. Prav tako je še vedno aktualna njegova družbena kritika, ki je prisotna tudi v filmu **Cirkus**. V pedagoškem gradivu si lahko preberete več o Charlieju Chaplinu, njegovi nemi komediji in liku Potepuha ter o izhodiščih za pogovor ob ogledu **Cirkusa**. Z najmlajšimi predšolskimi otroki lahko spregovorite o filmskih likih in zgodbi, cirkusu in njegovih prebivalcih ter o filmskih izraznih sredstvih v nemi komediji, s starejšimi osnovnošolci in srednješolci pa tudi o družbeni kritiki v komediji ter o družbeni neenakosti včasih in danes.

o filmu

filmografski podatki

slovenski naslov **Cirkus**

izvirni naslov **The Circus**

država produkcije Združene države Amerike

leto produkcije 1928

tehnični podatki DCP, črno-beli igrani film, 72 minut

jezik nemi, mednapisi v angleščini s slovenskimi podnapisi

režija, scenarij, montaža, glasba Charles Chaplin

fotografija Roland Totheroh

igrajo Charles Chaplin, Merna Kennedy, Al Ernest Garcia, Henry Bergman, Harry Crocker

distribucija Slovenska kinoteka

krajša vsebina

Potepuh se znajde v cirkusu, kjer ga nemudoma začne preganjati policija, misleč, da je zmikavt. Po pomoti vpade v cirkuško točko in nevede postane glavna komična atrakcija, ki polni blagajno. Upravnik cirkusa v pohlepu Potepuhu prikriva njegov uspeh in si polni žepe z reveževim zaslužkom. S tem ni konec Potepuhovih težav. Zaljubljen je v Upravnikovo hčer,

vendar mora za njeno naklonjenost tekmovati s postavnim Vrvohodcem. To ga brez veččin požene v eno najbolj znamenitih akrobacij v zgodovini filma: vožnjo s kolesom z opicami na ramenih na vrtoglavi višini.

daljša vsebina

V cirkusu Dekle trpi, ker ji izvajanje točke ne gre dobro od rok. Obupana je tudi zato, ker jo kot vse ostale zaposlene terorizira njen oče, Upravnik cirkusa. Očita jim slabo opravljanje delovnih nalog in jim naprti krivdo za finančno izgubo, hčerki pa odreka tudi hrano, dokler ne izboljša svojih veščin.

Medtem v cirkus zatava sestradani mož v smešni opravi – Potepuh. Ob ogledu cirkuške točke mu zmikavt na skrivaj v žep podtakne ukradeno denarnico in uro. Nič hudega sluteči Potepuh se odpravi dalje po cirkusu. Ozira se, kje bi lahko našel kaj za pod zob, a ker je brez denarja, se mora znajti po svoje. Iz rok malega otroka, ki zre vanj iz naročja premožnejšega gospoda, tako ogloda ves sendvič. Zmikavt skuša pridobiti ukradeni plen nazaj. Seže v Potepuhov žep – v tistem pa ga zaloti policaj. Misleč, da sta denarnica in ura Potepuhovi, mu obe izroči. Potepuh si s po naključju pridobljenim denarjem privoščič malico. Pri plačevanju pa ga zaloti pravi lastnik, prijavi ga policaju in začne se kaotični beg skozi različna cirkuška prizorišča vse do osrednje arene! Tu Potepuh s policajem za petami vkoraka na sredo cirkuške točke. Upravnik je besen, občinstvo pa se navdušeno zabava. Po smešnem pregonu Potepuh naposled le pobegne roki pravice, v cirkuško areno pa se vrnejo klovni. Občinstvo je razočarano in kliče po »smešnem možicu«. Upravnik sešteje ena plus ena, poišče Potepuha in mu ponudi službo.

Naslednjega jutra se Potepuh dokoplje do kosa kruha in jajca, ki mu ga skuša izmakniti lačno Dekle. Potepuh jo sprva poskuša nagnati, nato pa se mu sestradano Dekle zasmili, zato se odreče polovici svoje jedi. Sledi preizkus Potepuhovih cirkuških veščin, a mu ne gre najbolje od rok! Ničesar ne stori prav in vse razume narobe. Upravnik se nanj jezi in ga nažene. Po vrsti komičnih peripetij pa dojame, da je Potepuh smešen zgolj nehote in ga zaposli kot tehnika, pri tem pa mu zamolči, kakšen uspeh pravzaprav ima pri občinstvu. Cirkus sčasoma obogati na račun Potepuha, ki ga Upravnik med vsako predstavo pošlje v areno, kjer nadvse nerodno postavlja tehnične pripomočke, moti nastopajoče in zadovoljuje smeha lačno občinstvo.

Nekega dne se Dekletu zareče in Potepuhu pove, da je pravzaprav on največja atrakcija in uspeh cirkusa. Upravnik ju sliši in se znese nad Dekletom, Potepuh pa se končno postavi zanj in zase ter zahteva, kar mu pripada. Življenje se zanju obrne na bolje in Potepuh se veseli skupne prihodnosti. A cirkusu se v tistem pridruži postaven Vrvohodec, v katerega se Dekle zaljubi. Potepuh je razočaran, vendar se ne preda. Še sam se vzpne na visoko vrv, misleč, da jo bo s tem očaral. Med nevarno točko skoraj pade v brezno, a se nekako reši. Upravnik ga po nesrečnem nastopu prežene iz cirkusa in Potepuh ostane brez plače. Pri skromnem obroku v divjini se mu pridruži obupano Dekle, ki ima tiranskega očeta zdaj dovolj in želi s Potepuhom v svet.

Toda Potepuh ima zanj drugačne načrte. Naslednjega dne izroči Vrvohodcu prstan, ki ga ta v cerkvi nadene na Dekletov prst. Ko se mladoporočenca s Potepuhom vrmeta v cirkus, želi Upravnik kaznovati hčer, a jo ubrani njen novi mož. Upravnik se umakne in skliče čas odhoda ter Potepuha pošlje na zadnji cirkuški vagon. Ko se Potepuh poslovil od mladoporočencev, karavana odpotuje, sam pa obstane na mestu, kjer je nekoč stala arena. Nazadnje odkoraka v neznano.

o avtorju

Charles Spencer Chaplin se rodi v Angliji leta 1889 v gledališki družini in se že navsezgodaj seznanil s svetom music halla, umetnostjo igre, komičnih trikov, glasbe in petja. Njegovo otroštvo zaznamujeta revščina in beda nižjega sloja viktorijanske Anglije. Oče družino že leto po sinovem rojstvu zapusti, hudo bolna mati pa zanj in za njegovega polbrata kmalu ne more več skrbeti. Brata tako nekaj časa preživita v krutih razmerah londonske sirotišnice. Iz primeža revščine ju izvleče Charlesov talent za igro. Usoda mladega Chaplina se spremeni, ko dečkovo nadarjenost opazi impresarij angleškega music halla Fred Karno, pod vodstvom katerega se izoblikuje v komedijanta izrednega razpona.

Na ameriški turneji Karnovega ansambla Chaplin spozna vodjo studia Keystone in pionirja neme komedije Macka Sennetta, ki mlademu komiku ponudi vlogo v številnih kratkometražnih burleskah. V Keystonovem filmu **Kid Auto Races at Venice** (Henry Lehrman, ZDA, 1914) si igravec nadene znamenito klateško opravo in s tem javnosti prvič predstavi lik Potepuha, družbenega obstranca, ki v njegovi kinematografiji vztraja več kot dvajset let.

Med letoma 1914 in 1917 postaja Chaplin vse bolj znan. Želja po realizaciji lastnih idej in popolnem nadzoru nad svojimi filmi ga leta 1918 pripelje do studia Essanay, nato do Mutuala, naposled pa skupaj z Davidom W. Griffithom, Mary Pickford in Douglasom Fairbanksom ustanovi svoj filmski studio in distribucijsko podjetje United Artists. V njem deluje kot producent, režiser in glavni igralec svojih filmov, za katere povrh vsega prispeva še brezhibne glasbene kompozicije.

Zaradi političnih prepričanj, ki z leti vse bolj postajajo osrednji motiv njegovih filmov, pade v nemilost Hollywooda in političnih sil. Pregarja ga J. Edgar Hoover na čelu FBI-ja in igralčeve številne ljubezenske afere izkoristi za očrnitev priljubljenega komika v ameriških medijih.

Chaplin je poklican pred McCarthyjevo komisijo zaradi suma prikritega izvajanja protiameriških dejavnosti in članstva v Komunistični partiji. Ameriška vlada leta 1952 Chaplinov odhod v Evropo, kjer naj bi promoviral svoj najnovejši film **Odrske luči** (Limelight, ZDA, 1952), izkoristi za njegov izgon in mu prepove vstop v Združene države Amerike. Odtlej Chaplin živi in ustvarja v Evropi, natančneje v Švici, kjer je leta 1977 tudi pokopan. Charles Chaplin je za seboj pustil enega največjih opusov komedije v zgodovini filma. Njegova dela postanejo nepogrešljiva sestavina filmskega kanona. Več filmskih kritikov in teoretikov ga označi za enega največjih filmskih režiserjev vseh časov.

Z ustvarjanjem v filmski umetnosti danes nadaljujejo njegovi potomci, med drugim hčerka Geraldine in vnuk Ben Chaplin.

iz prve roke

»Nekoč sem med snemanjem kratkega filma pri studiu Keystone v naglici poskusil nanesti smešno masko na obraz. Toda tokrat sem zavil naravnost v garderobo, kjer sem izbrskal vrečaste hlače, ozek plašč, majhen derby klobuk in velik par čevljev. Želel sem, da moja oprava vsebuje kup protislovij, kajti predstavljal sem si, kakšno živahno podobo bo pustila na filmskem platnu. Za komični dodatek sem si nadel male brčice, ki niso skrile mojega izraza. Ta videz je naletel na navdušene odzive, ki se jim je pridružil tudi gospod [Mack] Sennett. Oblačila kot da so me prežela z duhom tega novega lika. Postal je človek z dušo – posebno stališče. Gospodu Sennettu sem definiral, kakšen tip osebe je Potepuh. Nosi vonj po romantični lakoti, vselej išče romanco, le da ga njegove noge vsakič znova izdajo.«

Charles Chaplin o tem, kako je prišel do ideje o Potepuhovem lik

zanimivosti o nastanku filma

Cirkus Chaplinu prvič prinese nagrado Akademije (na prvi podelitvi leta 1929, še preden se nagrada uradno imenuje oskar). Zaradi političnega izгона iz Združenih držav so kasneje nagrado črtali z uradnega seznama oskarjevskih nagrajencev, zato še danes manjka na številnih seznamih.

Med nastajanjem **Cirkusa** se je Chaplin spopadal s številnimi težavami (laboratorijska napaka pri razvijanju posnetkov; požar, ki uniči vso scenografijo; cirkuški vagoni, ki jih ukrade skupina pijanih študentov; za povrhu pa še osebne težave ob travmatični ločitvi), zaradi česar filma v svojih spominih ne omeni niti z besedo. S **Cirkusom** se pobota šele konec šestdesetih let, ko zanj napiše novo glasbeno spremljavo in naslovno pesem.

Chaplin je bil eden največjih zagovornikov nemega filma še dolgo po tistem, ko je hollywoodski film v celoti posvojil zvok. **Cirkus** je zadnji avtorjev film, ki je povsem nem. V **Lučeh velemesta** (City Lights, ZDA, 1931) in **Modernih časih** (Modern Times, ZDA, 1936), ki sicer prav tako veljata za nema filma, je Chaplin že sklepal kompromise in vanju vključil zvočne prizore.

Nevarne prizore hoje po vrvi je Chaplin uprizoril sam in zanje vadil več tednov pred snemanjem.

kritike

»To je verjetno najbolj podcenjen film Charlieja Chaplina, pa tudi eden najbolj smešnih.«

- Neznani filmski kritik o Cirkusu

»Čeprav je bilo veliko filmov o življenju priseljencev in delavcev v velemestih, ni nihče pred Chaplinom v opis njihove izkušnje vtisnil toliko človečnosti in ljubezni.«

- Neznani filmski kritik o Chaplinovem humanizmu

»Po ogledu filma **Cirkus**. Chaplin občinstvu nikoli ne dovoli, da bi se smehljalo. Morajo se bodisi zvijati od smeha ali umirati od žalosti. /.../ Na vsakem koraku so na ogled variacije na

njegove najljubše motive v vsem njihovem sijaju. Pregon se odvije v blodnjaku; njegov nepričakovani nastop bi osupnil še čarovnika; maska neprizadetosti ga spreminja v lutko s sejemске stojnice. Najbolj čudovito pa je, kako je strukturiran konec filma. Srečni par zasuje s konfeti in misliš si: to je zagotovo konec. Nato ga spet zagledaš, ko se cirkuški spreved odpravlja na pot, on pa za njim zapre vrata in misliš si: to mora biti konec. Nato ga vidiš, ujetega v začaranem krogu, ki ga je poprej začrtala revščina, in si misliš: to mora biti konec. Nato se kamera približa njegovi razcapani, zverženi pojavi, sedeči na kamnu sredi cirkuške arene, in misliš si, da je konec v tem trenutku povsem neizbežen. Takrat pa vstane in odkoraka in ti gledaš za njim, kako izginja v daljavo s tisto značilno chaplinovsko hojo ... In zdaj, na tej edini točki, ko ni nobene prekinitve in ko bi mu tako rad s svojim pogledom sledil za vedno – se film konča!«

- Walter Benjamin, fragment iz leta 1928 ali začetka 1929, objavljen posthumno v *Gesammelte Schriften*, VI, 1991, 137–138.

chaplinova nema komedija in lik potepuha skozi čas

Opus Charlesa Chaplina običajno delimo na dve obdobji: nemo in zvočno. V nemih filmih nastopa v vlogi Potepuha, brezposelnega klateža v prevelikih čevljih in pretesnem plašču z drobnim klobučkom na glavi. Gre za vlogo, s katero je Chaplin najbolj zaslovel.

V obdobju prevlade zvočnega filma Chaplin ne opusti ustvarjanja v nemi umetnosti in posname nekaj največjih mojstrov, vključno z **Velikim diktatorjem** (The Great Dictator, ZDA, 1940), kjer poleg vloge nemega Potepuha odigra tudi vlogo govorečega diktatorja Hynkla. Z njim napravi slovito gesto, ko v govoru o človeškem zlu in človečnosti prvič spregovori na glas.

V **Velikem diktatorju** Chaplin poslednjič nastopi kot Potepuh. Od tedaj dalje nastopa v drugačnih in opazno resnejših vlogah, med njimi je vloga na smrtno kazen obsojenega morilca v črni komični drami **Gospod Verdoux** (Monsieur Verdoux, ZDA, 1947). Klovnovsko opravo nadene le še v filmu **Odrske luči** (Limelight, ZDA, 1952), kjer se v pretresljivih tonih poslavlja od klovnovske umetnosti.

Chaplinov opus je mogoče razdeliti tudi glede na specifičen razvoj komedije. Prvo obdobje določa ustvarjanje v žanru ameriške burleske ali slapsticka (1913–1918), v katerem Chaplin kot po tekočem traku izdeluje kratkometražne komedije. Najbolj zaslovi pri Macku Sennettu v studiu Keystone.

V drugem obdobju se njegova ustvarjalna rast kaže v prehodu od kratkometražnih k celovečernim filmom. Po koncu prve svetovne vojne ustvari svoje prve igrane mojstrovine, s katerimi se brezpogojno umesti med največje avtorje filmske umetnosti. Občudujejo ga praktično vsi tedaj delujoči režiserji, med njimi vodilni avtor teorije in del sovjetskega montažnega filma Sergej M. Eisenstein.

Chaplinov razvoj komedije v smeri političnega angažmaja je mogoče umestiti že v leto 1918, ko v filmu **Puško na rame** (Shoulder Arms, ZDA 1918) prvič z mehanizmi komedije obravnava grozo 1. svetovne vojne. Za najbolj prelomno delo opusa velja **Deček** (The Kid, ZDA, 1921), kjer sirota skrbi za siroto. S tem filmom začne oblikovati edinstveno »chaplinovsko« komedijo, za katero je značilno mešanje smeha in solz, smeha in emocij, mešanje komičnih in melodramskih elementov. Ta »chaplinovski prijem« doseže polni izraz v **Lučeh velemesta** (City Lights, ZDA, 1931). Prisoten pa je že v filmu **Cirkus**, ki ni običajna

burleska, v kateri bi se kopicili komični učinki zavoljo komičnih učinkov. Je bolj kompleksno delo, ki gege* vključuje v zgodbo, kar je posebej pojasnjeno v naslednjem poglavju.

O Chaplinovi komediji je mogoče povedati še marsikaj temeljnega, toda omejimo se na enega najpomembnejših vidikov. Izpostavimo Potepuhov lik ter pogledjmo, kaj predstavlja poleg ikone zgodnjega filma in zakaj je eden največjih likov filmske komedije.

Charles Chaplin je sloviti lik Potepuha ustvaril pred natanko stotimi leti. Čez filmsko platno se v danes ikonični klateški opravi prvič sprehodi v kratkometražnem filmu **Kid Auto Races at Venice** (Henry Lehrman, ZDA, 1914). Od takrat dalje vse do poznih 20-ih let skoraj v vseh filmih nastopa kot Potepuh, saj pravi, da vplivnost te vloge tiči v kontinuiteti. Na drugi strani je za njen obstoj odločilna nemost. Chaplin v svoji dolgi vlogi Potepuha ne spregovori niti besedice in pri tem vztraja tudi v letih prevlade zvočnega filma. Prihoda slednjega se na smrt boji, saj ta s seboj prinaša smrt Potepuha, ki kot nema persona predstavlja glasove vseh ljudi. To ključno univerzalno razsežnost bi izgubil v trenutku, ko bi spregovoril z lastnim glasom. S tem bi šel v izgubo tudi domot, ki so ga imeli Potepuhovi nemi filmi.

Glavna lastnost Potepuha je dvojen odnos do družbe. Na eni strani je do avtoritete, terorja, represije, diktatorjev, bogatih aristokratov in predstavnikov slojev, ki ohranjajo polarizacijo človeštva na reveže in bogate, neustavljivo grob in kritičen. Po drugi strani pa vidno simpatizira s šibkimi in revnimi, ne da bi jih postavljaj v vlogo nemočnih žrtev. Chaplin se tako vedno postavlja na stran manj privilegiranih, revežev in izkoriščanih, zato so njegove komedije večkrat dobile oznako »proletarskih komedij«.

Potepuhove lastnosti je črpal iz lastne avtobiografije, saj je odraščal v bedi najnižjih delavskih slojev viktorijanske Anglije z začetka 20. stoletja, zato ga ne moremo ločiti od družbenega konteksta, v katerem se pojavi in dosega vesoljno popularnost: od urbanizacije in industrializacije, vzpona novih tehnologij, od časa velikih migracij, od svetovnih političnih nemirov, od 1. svetovne vojne in od njenih drastičnih posledic za ekonomijo Zahoda ter njegove prebivalce. S Potepuhom, ki je v prvi vrsti revež, se še v 20. letih poistovetijo množice ljudi, ki se borijo za preživetje.

---

* Geg ali vizualni komični učinek je najbolj značilen element burleske. Najznamenitejša primera sta padec komika na bananinem olupku in smetanova torta, ki liku prileti v obraz. Gege vidimo tako v zgodnjih kot v poznejših filmih tega žanra, le da v teku razvoja nekoliko spremenijo svojo vlogo.

Potepuh je vselej brez denarja, brezposeln in v klateški opravi, toda Chaplin je njegov lik kljub ohranjanju temeljnih potez iz obdobja v obdobje spreminjal. V najzgodnejših kratkih filmih, imenovanih tudi »enokolutniki« (en filmski kolut znaša okvirno 10 ali 20 minut filma), se Potepuh bori za preživetje in pri tem pogosto uporablja agresivne metode. Takšna je bila prevladujoča usmeritev enega prvih filmskih žanrov, najzgodnejših ameriških burlesk ali slapsticka, ki je temeljil na hitri akciji, pretepih in pobegih. V drugem obdobju so liku Potepuha pripisane nežnejše in bolj poglobljene značajske poteze. Sem sodijo **Deček, Cirkus, Luči vlemesta, Moderni časi** (Modern Times, ZDA, 1936) in **Veliki diktator**, torej filmi, prežeti z že omenjenim edinstvenim mešanjem smeha, solz in čustvi oziroma sočutjem.

potepuh, tiran in dekle v cirkusu

Cirkus ima v Chaplinovem opusu nenavaden status, saj se ne vpisuje v filmski kanon kakor **Deček, Luči velemesta** ali **Moderni časi**. Kljub temu gre za zanimivo filmsko delo, ki nosi vse prepoznavne poteze Chaplinove filmske pripovedi: Potepuhov družbeni položaj, obsodbo tiranije oziroma spodkopavanje avtoritete, kritičen odnos do krivic, dvojen odnos do prestopanja zakona, simpatiziranje s šibkimi, ljubezensko zgodbo.

Chaplinova socialna komedija svojo moč črpa iz prikazovanja zapletenih družbenih razmerij v njihovi preprosti logiki skozi preprosto in razumljivo zgodbo filmskih oseb. Liki v **Cirkusu** imajo zelo jasno določena mesta znotraj hierarhije in med njimi vladajo jasna razmerja. Na najvišje mesto je postavljen Upravnik, ki izvaja dvojni teror: nad zaposlenimi in nad hčerko. Dekle zaradi hladnega očeta in vladarja tako kot zaposleni trpi, a se mu ne more zoperstaviti. V to razmerje, s katerim Chaplin očitno zarisuje univerzalna družbeno-ekonomska razmerja v času kapitalizma, je vključen še Potepuh. Upravnik izkorišča Potepuha na najbolj nizkoten način, tako da z njim, a brez njegove vednosti, bogati in ga za nameček še terorizira.

Liki v filmu so v osnovi razdeljeni na dobre in zle, osrednji motiv zgodbe pa je smešenje, kljubovanje, spodkopavanje in premagovanje avtoritete. Ni nenavadno, da se ta motiv nahaja v središču komedije, saj gre za žanr, ki je pregovorno »subverziven«. Vsi Potepuhovi komični triki črpajo svojo učinkovitost iz tega, kako avtoriteti, v tem primeru tiranskemu očetu in pohlepnemu izkoriščevalcu, nehote prekrižati načrte in zlomiti njegovo oblast nad situacijo, ki naj bi ji vladal in jo obvladoval. V Cirkusu naj bi Upravnik »uporabljal« ljudi kot orodja, s katerimi pridobiva denar in slavo. Potepuhova vloga pa je, da mu pri tem vsakič znova vsaj malo poruši status in ugled. Komedija doseže višek v prizoru vrvovodstva, v katerem Upravnikova vladavina dokončno uide izpod nadzora, zato Potepuha odpusti.

Cirkus je vir za vrsto prizorov, ki delujejo kot močne prisprodebe družbenih krivic. Film pa posebej slovi po zelo tveganih prizorih, ki na kocko postavljajo preživetje glavnega lika. Komični lik je pogosto postavljen v življenjsko nevarnost, a mu skoraj nikoli nihče ne priskoči na pomoč. Znajde se v zaprti kletki z levom, medtem ko vanj kakor na vlomilca laja Upravnikov pes, in v drugem prizoru na vrvi brez varnostne mreže in brez vrvovodskih veččin. V življenju je prepuščen samemu sebi, svoji iznajdljivosti, s katero vendarle vsakič znova uspe preliščiti usodo reveža in se izviti najhujšim posledicam. Iznajdljivost določa Chaplinovo

komiko, saj skoraj vse gege tvorijo zvijače in triki. Prav s pretkanostjo prevrača vlogo žrtve, v katero ga skuša potisniti sistem.

V **Cirkusu** Chaplin dodatno razvija svoj dvojni odnos do prestopanja zakona. Tu so manjši prestopki revnega Potepuha, denimo kraja sendviča ali denarnice iz žepa bogatuna, vključeni v gege, v katerih Chaplin na simpatizirajoč in lahkoten način prikazuje kaos revščine. Pozneje v istem filmu ostro obsoja krajo večjega obsega, ki vodi v izkoriščanje in zlorabo šibkih v sebične kapitalske interese – v tem primeru interese Upravnika. Ta dvojni odnos do zločina se nahaja v temelju vseh Chaplinovih komedij. Sam je nekoč dejal, da trpljenje revnih ni smešno, zato v zgodnjih komedijah ves čas poliva in spotika nadute aristokrate. Enak princip ima v Cirkusu, kjer gledalci simpatizirajo s šibkimi in obsojajo nasilje močnejših nad šibkejšimi. Še več, prav nasilje močnejših nad šibkejšimi vodi slednje v kriminalne dejavnosti.

Na koncu filma se tiranu, klasičnemu liku hudobca, ne zoperstavita Dekle in Potepuh, temveč Vrvohodec, ki Upravnikovo hčerko, svojo ženo, ubrani pred očetovo tiranijo. Eden redkih srečnih razpletov filma je povezan z ljubezensko zgodbo mladega para. Čeprav je avtor ves čas dejaven v kritiki obstoječega družbenega reda in zastavlja relevantna politična vprašanja, pa se po drugi plati nikdar ne odpove pripovedovanju ljubezenske zgodbe. Ljubezen, ki je tudi eden osrednjih motivov Cirkusa, je povezana s Chaplinovo humanistično etiko, ki sicer ni značilna za tradicijo komedije, a je kljub temu edina figura, s katero Chaplin z dobrim (ljubezenskim parom) premaga zlo (ki ga predstavlja tiran). V motivu ljubezni torej vidimo udejanjenje humanistične maksime, ki jo filmskim osebam od Dekleta do klovnov in Potepuha sicer odreka sebični tiran. Krivica je vsaj v razmerju tiranskega lika do zatiranih uspešno prepoznana in odpravljena. Zaradi izrazitega humanizma ni težko razumeti Potepuhove vztrajne privlačnosti do današnjega dne, ko lahko v Chaplinovi humanistični komediji prepoznamo naš lasten deprivilegiran položaj v razmerju do izkoriščevalskega kapitalističnega sistema. In kakšen konec doživi Potepuh? Klatež pristane pred vrati arene, na koncu filma je ob službo, denar in še Dekle. Nazadnje navidezno izgubi vse, ostaneta pa mu svoboda in volja, da gre kljub porazu (v vsakem filmu) vedno znova naprej, proti novemu in še neznanemu cilju. Lastnost Potepuha tako je, da izgublja bitke, a poraza nikoli ne doživi kot poslednji poraz in dokaz, da je kakršnokoli delovanje nesmiselno. V luči takšne »jeklene volje« je mogoče reči, da ima vsak komični lik natanko isti princip delovanja, ima *etično držo*.

pred ogledom filma

Pred ogledom z otroki in mladimi spregovorimo o nemem filmu. Povejmo jim, da je Chaplin ustvaril **Cirkus** leta 1928, v zgodnjem obdobju filmske umetnosti. V tistem času so snemali precej drugačne filme, kot jih gledamo in smo jih vajeni danes. Opozorimo jih, da je film v črno-beli tehniki in da v njem liki ne bodo govorili. Kljub temu gledalci ves čas vemo, kaj se v filmu dogaja. Pri gledanju naj bodo otroci in mladi pozorni na igro in glasbo, mlade lahko opozorimo tudi na kadriranje in montažo. Predvsem pa naj se v temi kinodvorane prepustijo komičnim in kaotičnim peripetijam Potepuha.

izhodišča za pogovor o filmu

o filmskih likih in zgodbi

S kom in čim vse se Potepuh spopada v teku filmske zgodbe? Otroci in mladi naj naštejejo zaporedni tok prelomnih dogodkov in izpostavijo prizore, ki so se jim najbolj vtisnili v spomin, bodisi ker so bili smešni bodisi kako drugače vznemirljivi. Videli bomo, da je film sestavljen iz osrednje zgodbe in vrste komičnih in cirkuških trikov.

Kot v številnih drugih filmih Charlieja Chaplina je tudi v **Cirkusu** glavni lik Potepuh. Kako bi ga opisali otroci in mladi? Pri tem jih spodbudimo, da opisujejo tako njegove vizualne kot značajske lastnosti. Povprašajmo jih, kakšen je njegov odnos do Dekleta. Kako ravna v odnosu do Upravnika in kako do Vrvohodca, ki mu spelje Dekle? Katere like Potepuh rešuje in s katerimi prihaja v konflikt? Je v odnosu do njih vedno enak? Pomislite na različne prizore v filmu: ko poje sendvič otroku, beži pred policajem, Dekletu odstopi del zajtrka, se upre Upravniku in zahteva plačilo zase, se poda v levjo kletko, se zavihti visoko na vrv ... Kako v teh prizorih ravna Potepuh? Vedno stori, kar je prav – ali pa je na trenutke tudi zvit, pretkan in muhast? Je vedno smešen ali je na trenutke tudi otožen in nesrečen?

Kako bi otroci in mladi opisali Dekle, Vrvohodca in Upravnika? Kakšne lastnosti bi jim pripisali? Kakšni so odnosi med njimi? Kako se do Potepuha, Dekleta in ostalih zaposlenih v cirkusu vede Upravnik? Kaj menijo o njegovem ravnanju otroci in mladi?

Je bil kateri izmed likov otrokom in mladim še posebej všeč? Zakaj? So za koga navijali? Povprašajmo jih, kdo si po njihovem mnenju zasluži srečni konec in to primerjajmo z dejansko filmsko zgodbo.

Pogovorimo se tudi o koncu filma, slovitem Chaplinovem sprehodu v globino kadra. Otroci in mladi naj si zamislijo, kam odhaja Potepuh. Kam pa so se odpravili njegovi cirkuški prijatelji? Živijo sedaj bolje, slabše ali enako?

o družbeni kritiki v komediji

S starejšimi učenci in dijaki lahko skozi posamezne like in odnose med njimi spregovorimo tudi o širših družbenih tematikah – izkoriščanju, konfliktih, zatiranju, nasilju ter solidarnosti in medsebojni pomoči. Poskusimo se dokopati do opredelitve, kaj je osrednja tarča Chaplinove komedije, in do glavnih potez žanra, ki kljub navidezni lahkotnosti in razvedrilu podaja tudi določeno kritiko. V liku Potepuha lahko prepoznamo figuro klateža, brezdomca, reveža. Chaplin simpatizira s šibkimi in revnimi, na drugi strani pa obsoja in smeši predstavnike vladajočega razreda, njihov pohlep, nasilje in izkoriščanje.

Kaj menijo mladi – je namen komedije zgolj nasmejati občinstvo ali kaže na določene družbene razmere takratnega časa? Katere? Koga ali kaj po njihovem mnenju predstavljajo Potepuh, Upravnik, Dekle in ostali zaposleni v cirkusu? Lahko v filmu zaznajo Chaplinov odnos do družbenih razmer? Je njegov odnos nevtralen ali s kom simpatizira oziroma koga kritizira? Kako se v filmu to vidi? Kakšen pa je odnos mladih do omenjenih likov in razmer, v katerih živijo? Film je nastal v določenem zgodovinskem času. Je po mnenju mladih aktualen tudi danes? Za katere like, njihove glavne poteze in razmerja med liki je mogoče reči, da so aktualni še danes?

o cirkusu

Z mlajšimi otroki spregovorimo o prizorišču filmske zgodbe – cirkusu. Katere poklice vse so v filmu opazili? Kaj pa živali? Kakšen je bil cirkuški vsakdan? So otroci že bili v cirkusu? Gredo radi tja? Se danes cirkus kaj razlikuje od tistega, ki je prikazan v filmu? S starejšimi otroki in mladimi lahko spregovorimo tudi o razmerah, v katerih so živeli člani cirkusa, in o odnosu do živali.

o komičnih trikih

Chaplin svoje trike izvaja z veliko mero elegance, zato ni nenavadno, da so ga v zgodovini že velikokrat primerjali s plesalci, baletniki. Njegovi triki niso robustni in nasilni, kot to velja za številne druge komedijante. So se otrokom vsi triki v filmu zdeli smešni? Jim je bil kateri izmed njih še posebej smešen? So se jim kateri zdeli nevarni ali celo strašni? Poznajo otroci še kašne komike? Kakšne so podobnosti in razlike med njimi in Charliejem Chaplinom?

o filmskih izraznih sredstvih v nemem filmu

V **Cirkusu** kot nemi filmski komediji ni dialoga, temveč pripovedovanje zgodbe temelji na drugih filmskih izraznih sredstvih: igri, režiji, montaži in mednapisih. Namesto dialoga vidimo predvsem dejanja likov, njihove odzive na dogodke, več je akcije.

Povprašajmo otroke in mlade, ali so pogrešali dialog. Kako so kljub temu, da ne slišimo Potepuha, Dekleta, Upravnika, vedeli, o čem se liki pogovarjajo in kaj se v filmu dogaja? Kakšna je bila igra igralcev? So bili pozorni na njihove obraze? So se jim zdeli igralci drugačni kot današnji?

Kaj pa glasba? So bili pozorni nanjo? Mlade gledalce opozorimo, da je Charlie Chaplin vsestranski avtor filma. Zanj je napisal tudi glasbo in odpel naslovno pesem. Glasbena spremljava je zelo izrazna in čustvena. Čeprav glasbe v filmu običajno ne slišimo, saj njena skladnost s podobami usmerja gledalčevo pozornost k dogajanju na platnu, je v **Cirkusu** glasba za dojetje zgodbe bistvena. Zaradi glasbe s filmskimi liki neprimerljivo bolj sočustvujemo in zanje navijamo.

Skupaj razmislimo, kako je glasba vplivala na naše dojetje zgodbe in likov. Kako je poudarjala značajске poteze likov in dramatičnost zapletov? Ima kateri od likov prepoznaven glasbeni motiv?